

EMIL FILLA

varianta A

- **Metodická příručka pro učitele**

I – Zahraniční inspirace

- **Dokument 1: Nadšení z Paříže**

1 – Proč začal Filla po roce 1911 pravidelně pobývat v Paříži?

Filla vysvětluje, že v Praze se vede „boj o nové cíle v umění“. Myslí tím nový umělecký směr, který v Čechách prosazuje od roku 1911 „hlouček malířů, architektů a literátů“. Jedná se o *Skupinu výtvarných umělců (SVU)*, kam patří on sám, ale také malíř J. Čapek či sochař O. Gutfreund. Novinkou je členství architektů (J. Gočára, P. Janáka) a literátů (K. Čapka, F. Langer), jelikož působení umělců z různých oblastí ve společném sdružení tehdy nebylo běžné. Moderní tvorba tak měla širokou základnu.

SVU vydává svůj časopis *Umělecký měsíčník*. Jeho redaktoři se snaží navázat mezinárodní kontakty a pod vlivem Francie prosadit v českém umění kubismus. Tento umělecký směr se zrodil kolem roku 1907 v Paříži. K zajištění kulturních kontaktů mezi oběma zeměmi je proto zapotřebí „zařídít v Paříži stálou redakci“. To je tedy důvod Fillových pravidelných pobytů v Paříži, žije vždy „půl roku v Paříži a půl roku doma“.

Úsilí mladých umělců o propojení obou uměleckých světů je podporováno také výstavami francouzských mistrů v Praze. České publikum zde může zhlédnout na počátku 20. století díla Picassa i Braqua. Z Prahy se tak stává nejvýznamnější centrum kubismu mimo Paříž, zatímco ostatní země střední a východní Evropy jsou ovlivňovány především německým uměním. Orientace českých umělců na Francii je zároveň výrazem touhy osvobodit se prostřednictvím kultury od německého vlivu.

2 – Co mu a jeho ženě usnadnilo integraci do nové společnosti?

Filla udržoval kontakty s uměleckými kruhy: „byli častými hosty v atelieru Picassově (...), ve skromném atelieru Braquově (...), navštěvovali básníka Apollinaire“. Se ženou vedli v Paříži bohatý kulturní život, díky kterému se „ani necítili cizinci“. Měli pocit, že Paříži rozumí.

Pablo Picasso a Georges Braque byli průkopníky kubismu v malířství, Apollinaire v literatuře. Měli proto rozhodující vliv na Fillovu uměleckou tvorbu. Filla je považoval za své vzory. Dokonce se stalo, že Filla a Braque bydleli v Paříži ve stejném domě.

- **Dokument 2: Paříž, ráj pro umělce**

1 – Jak popisuje Filla umělecký život v Paříži ve srovnání s českým prostředím?

Filla je nadšen: „miluji umělecké ovzduší Paříže“, je to město, kde se cítí dobře. Žije ve městě, kde „vývoj pokračuje na všech stranách“, zatímco v Čechách „vzniká umění často dosti neživé“.

Paříž je považována za „Mekku moderního umění“, kam směřují na počátku 20. století kroky většiny českých umělců a intelektuálů. Ve srovnání s konzervativní Prahou je pařížské prostředí pro Filla velmi inspirativní. Umělci jeho generace považují Paříž za světové město, kterému se Praha se svým provinčním charakterem nemůže rovnat. „Kdo jednou přijede do Paříže, stále se tam vrací,“ uslyšel během svého pobytu básník Hanuš Jelínek, další z propagátorů sblížení české a francouzské kultury.

• Dokument 3: Holandský vzor

1 – Co usnadnilo manželům Fillovým integraci v nové zemi?

„Zkrátka se naučili holandsky aspoň číst a dorozumět“, prvním krokem k integraci tedy bylo ovládnutí jazyka. Fillovi do Nizozemí uprchli po vypuknutí první světové války, ovládnutí jazyka jim tak umožnilo číst holandské noviny a sledovat vývoj válečné situace. Filla v Nizozemí pokračoval ve své umělecké tvorbě a stejně jako v Paříži „udržoval styky s uměleckými kruhy“. Zajímal se o místní kulturní život - přispíval například do holandských uměleckých časopisů.

2 – V čem mohly během první světové války nizozemské dějiny inspirovat Čechy?

Filla vykresluje obraz tolerantní a svobodomyšlné země s bohatou kulturní tradicí. Podle něj se Češi mohou od Holanďanů „mnoho učit“, jako příklad uvádí „jejich zápas o svobodu před třemi, čtyřmi sty let“, který „připomínal naši přítomnost“, tedy boj za samostatnost v první světové válce.

Má na mysli nizozemskou revoluci z 16. - 17. století, díky které získala země nezávislost. Podobně jako české země na počátku 20. století bylo Nizozemsko v 16. století pod vládou jiného státu – Španělska. V Evropě se tehdy vedly náboženské války, kde stáli proti sobě katolíci (v čele s Habsburky, kteří vládli v Rakousku i ve Španělsku) a protestanti. V Nizozemí se prosadil protestantismus, zejména kalvinismus, jeho obyvatelé proto těžko nesli nadvládu katolického krále Filipa II. Odmítali pronásledování kalvinistů či zřízení inkvizice, což vyostřilo jejich vztahy s králem a vyústilo v povstání. Konflikt skončil rozdělením země na katolický jih (pozdější Belgie) a protestantský sever, ze kterého vzniklo roku 1581 nezávislé Nizozemsko. Španělsko ale uznalo jeho nezávislost až po skončení třicetileté války roku 1648.

Nizozemsko se tedy stalo republikou již v 16. století, což bylo v tehdejší monarchistické a z velké části i absolutistické Evropě naprosto výjimečné. Nově vzniklá země respektovala svobodu vyznání, díky které sem začali přijíždět protestanti a židé z celé Evropy. Mezi nimi také J. A. Komenský, který se roku 1656 uchýlil do Amsterdamu a strávil zde zbytek svého života. Tito uprchlíci často patřili k nejvzdělanějším vrstvám obyvatel a přispěli tak k hospodářskému a kulturnímu rozkvětu Nizozemska, kde je 17. století nazýváno „zlatým věkem“.

Filla si vedl deník, kam zapisoval své úvahy o dějinách a o Holanďanech jako národu. Prolínají se v nich postřehy o holandském malířství a o místním prostředí - svoboda umělce je podle něj základem velkolepých výkonů. Právě téma svobody ho provází po celý život.

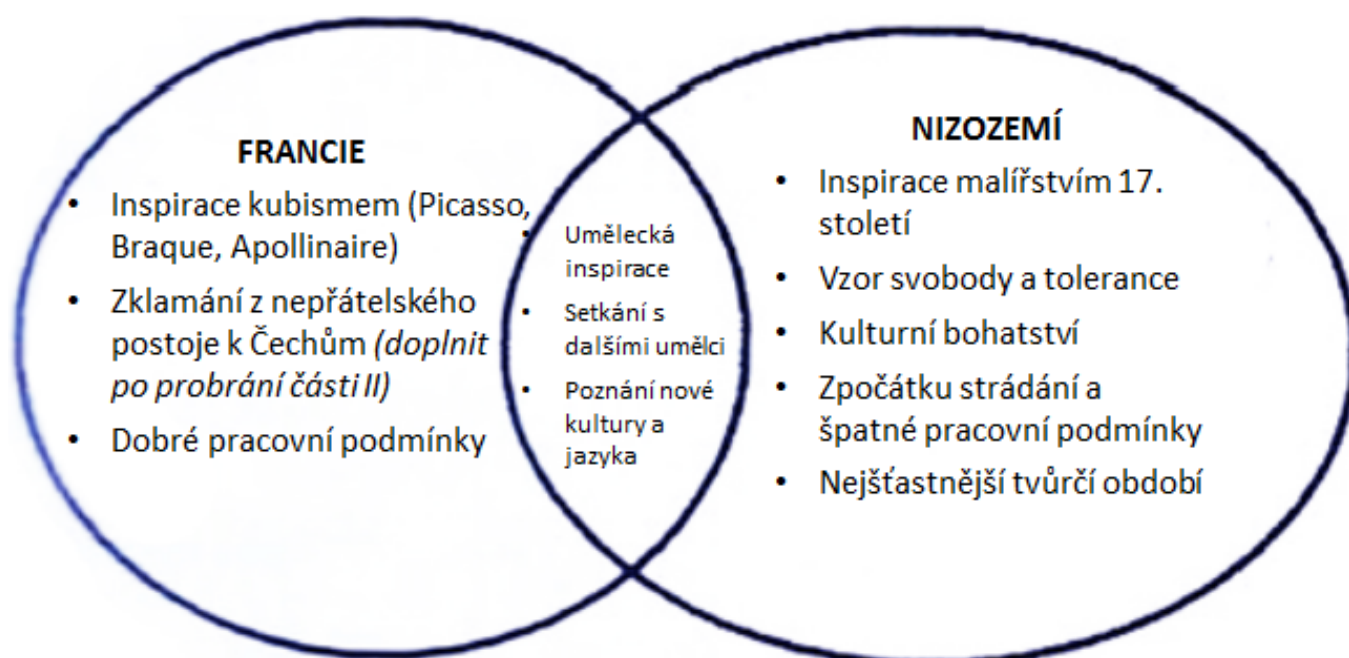
3 – Jak ovlivnil pobyt v Nizozemí Fillovu tvorbu?

Filla se nadchnul pro holandské umění během svého předválečného pobytu v Nizozemí v rámci studentské cesty, nyní znovu opěvuje „nesmírné kulturní poklady“ země. „V těžkém strádání (...) bylo

nejšťastnější období [malířovy] umělecké tvorby". Filla se tedy nedal odradit existenčními problémy a pustil se opět do malování.

Život v exilu nebyl zpočátku lehký. V Rotterdamu žil Filla s manželkou v malém a skromném bytě, který nazýval „brloh“. Z prostorových důvodů proto maloval v prvním roce války především malé obrázky. Přesto zde našel pocit klidu a mohl svobodně tvořit. V bytě se téměř nedalo topit, Fillovi si navíc z Paříže dovezli jen letní oblečení, protože předpokládali, že válka bude trvat jen několik měsíců. Chladné zimní dny proto trávili v muzeích a galeriích, kde mohl Filla studovat díla holandských umělců. V létě roku 1915 dostali Fillovi finanční pomoc z domova a začalo se jim dařit lépe. Přestěhovali se do Amsterdamu, kulturního a politického centra země, kde Filla začal vystavovat své obrazy a navštěvovat místní muzea. V jeho válečné tvorbě je tedy patrný vliv holandských umělců - maluje zátiší, kde se objevují předměty z obrazů mistrů 17. století (Rembrandt, Vermeer).

SHRNUTÍ: Co přinesl Fillovi jeho pobyt ve Francii a v Nizozemí? Porovnej informace z dokumentů 1 – 3.

II – V zahraničí na počátku války

- **Dokument 4: Co bude s Čechy?**
- **Dokument 5: Francie a Rakousko-Uhersko na počátku války (červen-srpen 1914)**

1 – Jak reagovali Češi v Paříži na vyhlášení války? (dokument 4) Vysvětli jejich pocity s pomocí dokumentu 5.

Češi „bloudili po Paříži“ a přemýšleli „co dělat“, byli tedy válečnými událostmi zaskočeni a mnozí si nevěděli rady.

Češi v Paříži žili až do vyhlášení války v nejistotě a napjatě sledovali vývoj mezinárodní situace. Ze začátku se jednalo o lokální konflikt mezi Rakousko-Uherskem a Srbskem (zavraždění rakouského následníka trůnu v Sarajevu na konci června). Ani političtí představitelé v Čechách, včetně T. G. Masaryka, zpočátku nevěřili v rozpoutání válečného konfliktu. Na přelomu července a srpna začalo období vyhlášení mobilizací a válečného stavu mezi jednotlivými státy. Bylo tedy jasné, že se schyluje k celoevropskému konfliktu. Pro Čechy v Paříži se stalo rozhodující událostí vyhlášení války Francie Rakousko-Uhersku dne 11. srpna.

2 – Jakou povinnost měli Češi v zahraničí od 30. července (dokument 5)?

30. července byla v Rakousko-Uhersku vyhlášena mobilizace. Češi v zahraničí měli jako obyvatelé rakouské monarchie povinnost vrátit se domů a přihlásit se do armády.

3 – Jak se k tomuto požadavku staví Češi v zahraničí a sám Filla? Vysvětli proč (dokument 4).

Filla popisuje, že „domů, k vojsku nejel nikdo“. Češi v zahraničí tak odmítali splnit svoji povinnost k vlasti, což byl první důkaz jejich protirakouského postoje. I Filla „byl rozhodnut, že se nehne“. Byl přesvědčen, že válka bude krátká („nemůže trvat déle než měsíc“) a že „Rakousko se zhroutí“. Od začátku doufal, že Rakousko-Uhersko válku prohraje.

Češi byli válkou zaskočeni a nikdo předem neuvažoval o organizovaném boji proti rakouské monarchii. Krajané v zahraničí proto neobdrželi z domova žádné pokyny, jak v případě války postupovat, a zůstali ve svých rozhodnutích sami. Pomalu se začala rodit myšlenka o novém poválečném uspořádání ve prospěch Čechů, jehož podmínkou byla porážka Rakousko-Uherska. Pařížský Sokol, jedna z nejvlivnějších krajanských organizací, se proto 22. července rozhodl zorganizovat dobrovolnickou jednotku, která se zapojila do boje po boku Francie.

• Dokument 6: Češi, ne Rakušané!

1 – Co museli udělat cizinci ve Francii po vypuknutí války?

Cizinci měli povinnost přihlásit se „na policejní prefektuře“, kde vyplnili formulář s osobními údaji a byl jim vydán „dokument“. Pro příslušníky spřátelených zemí to bylo povolení k pobytu. Po rozpoutání války chtěla mít Francie přehled o počtu a národnostním složení cizinců na svém území. Ve srovnání s předválečnou situací se jednalo o radikální změnu: na začátku července ještě mohl Filla se ženou přijet do země bez cestovního pasu.

2 – Proč nemohou být podle Filly Češi považováni za Rakušany? Podařilo se mu přesvědčit francouzského úředníka?

Filla se na prefektuře snažil vysvětlit, že nejsou Rakušani ale Češi, protože se „postavili proti Rakousku“. Úředník ale „trval na svém“, Fillovi se ho přesvědčit nepodařilo.

Uznání české národnosti jako odlišné od rakouské bylo klíčovou otázkou pro všechny Čechy v zahraničí: jen tak mohli být považováni za spojence zemí Dohody, v opačném případě se z nich stali občané nepřátelské země. Francouzský úředník však měl pokyn zařadit Čechy pod Rakousko, čímž se všechny Fillovy naděje rozplynuly. Již na počátku války napsal, že „Rakousko nebylo Francouzům dost jasné“, jejich odmítnutí na prefektuře toho bylo dalším důkazem.

O rozlišení mezi českou a rakouskou národností neúspěšně usiloval od počátku století pařížský Sokol, který svou činností přispíval k česko-francouzskému sblížení. Před válkou v Paříži existovaly také

další organizace, které měly za úkol objasňovat slovanskou otázku v Rakousko-Uhersku, např. Francouzsko-slovanská asociace, jejíž členy byli významní francouzští slavisté Ernest Denis a Louis Léger.

Po vypuknutí války bylo nezbytné vysvětlit francouzským představitelům český postoj k Rakousko-Uhersku. Závisel na tom osud Čechů ve Francii, ale také poválečné uspořádání národů monarchie. Češi věděli, že pokud budou považováni za přátele Francie, mohou doufat v podporu snah o uznání českého národa v rámci Rakousko-Uherska (myšlenka na samostatný stát se teprve začínala rodit). České spolky proto uspořádaly v Paříži na konci července 1914 protirakouskou manifestaci. Minula se však účinkem - Francouzi jejich postoji neporozuměli a považovali ho za nevlastenecký.

3 – Mohl Filla zůstat po vypuknutí války v Paříži? Proč?

Fillovi bylo jasné, že „v Paříži zůstat nemohou“, protože byli považováni za Rakušany. To znamenalo „možná i záhubu“.

Podle francouzské mobilizační vyhlášky z 1. srpna by byli jako cizinci převedeni do internačních táborů, kam byli posíláni příslušníci nepřátelských států, aby jim bylo zabráněno v protifrancouzské činnosti. Tento osud potkal několik Čechů i s rodinami. Situace se nakonec vyřešila 9. srpna, tedy dva dny před tím, než Francie vyhlásila Rakousko-Uhersku válku. Po přímlově francouzských slavistů vydal ministr vnitra prohlášení, v němž stálo: „Ze stejného nároku jako Poláci a Alsasané, i Češi ve Francii usedlí jsou považováni za přátele Francie.“ Na základě tohoto dokumentu mohla prefektura vydávat Čechům povolení k pobytu a o několik dní později jim bylo umožněno přihlásit se do cizinecké legie.

Pro Fillu však již bylo pozdě. Mobilizační vyhláška příslušníky nepřátelských států nepřímo vyzývala, aby z Francie odešli. Ve Francii se od té chvíle cítili v ohrožení: „rychle odtud, lhostejno kam!“ Většina Čechů, kteří ve Francii pobývali teprve krátkou dobu a neměli spojení s českými spolky, se rozhodla pro návrat domů. To byl také případ Filly a jeho ženy, domů se však vrátit nestihli. Jak je vidět z dokumentu 5, pro návrat se rozhodli až po vyhlášení francouzské mobilizace. V té době už bylo vlakové spojení se střední Evropou přerušeno. Nakonec se jim podařilo nastoupit do vlaku směrem do Belgie, odkud chtěli dále přejet do vlasti.

SHRNUTÍ: Proč byl po vypuknutí války Filla nucen z Francie uprchnout? Shrň své odpovědi do krátkého odstavce.

Po vyhlášení války se Filla odmítl vrátit domů a vstoupit do rakousko-uherské armády. Francouzi však považovali Čechy za Rakušany. Filla tedy byl pro ně příslušníkem nepřátelského státu. Hrozila mu internace a útěk do zahraničí byl proto jediným řešením.

III – V odboji

• Dokument 7: Vstup do odboje

1 – Kdo organizoval československý zahraniční odboj?

Filla zmiňuje T. G. Masaryka a Edvarda Beneše, hlavní představitele zahraničního odboje. Za první světové války byl odboj organizován především ze zahraničí. V únoru 1916 vznikla z Českého zahraničního komitétu Československá národní rada, která převzala vedení krajanského hnutí ve Francii, Velké Británii, Rusku a Itálii, tedy ve státech Dohody. USA se k nim připojily až po vstupu do

války v dubnu 1917, přestože české krajanské organizace na jejich území působily již před tímto datem.

2 – Jaký byl podle Beneše největší problém zahraničního odboje roku 1915? Co bylo cílem manifestu?

„Je nás málo,“ říká Dr. Beneš. Roku 1915 byl totiž zahraniční odboj teprve v počátcích. Cílem manifestu tedy bylo získat nové spolupracovníky.

3 – Jaké důležité rozhodnutí Filla toho roku učinil?

Filla se ihned po zveřejnění manifestu se rozhodl napsat „lístek Masarykovi do Londýna, (...) že se dáváme k dispozici“, myslí tím sebe a ženu. Oba se rozhodli stát se členy československého zahraničního odboje. Pro Fillu byla jeho existence novinkou, do té doby v Nizozemí udržoval styky pouze s představiteli ostatních států Dohody.

4 – Jaký úkol byl Fillovi svěřen?

Na konci roku 1915 navštívil Fillu E. Beneš, aby společně projednali podmínky spolupráce. Beneš ho požádal, aby „obstaral (...) nějakého posla ve zdejší české kolonii“. Tímto poslem se stal sám Filla, po zbytek války zastával roli holandské spojky pro přenos informací z Prahy do zahraničí. Jeho úkolem bylo „jezdit mezi Holandskem, Paříží a Londýnem“. Se ženou se tak stali členy Maffie, domácí odbojové organizace, která měla rozsáhlou síť spolupracovníků v českých zemích i v zahraničí. Maffie shromažďovala informace o vojenské a hospodářské situaci v Rakousko-Uhersku a odesílala je E. Benešovi do Paříže a T. G. Masarykovi do Londýna. V Amsterdamu se Filla stýkal také s krajany, kterým rozdával odbojové publikace.

• Dokument 8: Protiválečné karikatury

1 – Všechny karikatury byly otištěny v časopise, který Filla vydával v Nizozemí. Jak se jmenoval a kdy vycházel?

Časopis měl německý název *Michel im Sumpf* (Michal v bahně), vycházel v letech 1917-1918, přesněji od října 1917 do března 1918, tedy na samém konci války. Název vymyslel Filla, Michal zde znamená Německo.

2 – Popiš každou z karikatur a uveď, co autor kritizuje.

A - Drang nach Osten

Tato karikatura je pozoruhodná svým dynamickým pojetím. Útočící jezdec na hnědém koni je německý císař, hlavní představitel německého militarismu. Vedle něj je zobrazen jezdec na černém koni v podobě kostry, která symbolizuje přicházející smrt. Naproti klečí bezbranný muž, který napřahuje k jezdcům náruč s malým dítětem, symbolem nevinnosti. Filla zde odsuzuje Německo jako hlavního viníka za rozpoutání světové války.

B - Kořist Hindenburgova

Hindenburg je zde zobrazen jako jeden z dravých ptáků, kteří krouží nad horou bezvládných lidských těl. Jedná se opět o kritiku Německem rozpoutané války, která si vyžádala velké množství obětí. Můžeme upozornit na výraz jednoho ze zachycených obličejů, který připomíná slavný obraz norského expresionisty Edvarda Muncha z roku 1895 *Výkřik* (viz http://en.wikipedia.org/wiki/File:The_Scream.jpg). Obraz se objevil roku 1905 na Munchově pražské výstavě, Filla ho tedy znal. Tvorba norského umělce se pro něj stala významným zdrojem inspirace.

Generál a od roku 1916 vrchní velitel německých pozemních sil Paul Hindenburg je osobou, která se na Fillových karikaturách objevuje nejčastěji. Na jiných karikaturách ho vidíme například jako řezníka nebo jako pomocníka smrti. Hindenburg byl v Německu velmi oblíbený - již roku 1916 mu byla vztyčena monumentální socha. Kromě něj nacházíme ve Fillových karikaturách také další reálné osoby té doby, nejčastěji německé vojenské představitele.

3 – Na základě svých odpovědí uveď do tabulky postavy a témata, která se objevují ve Fillových karikaturách.

Postavy	Témata
Generál Hindenburg	Válka a její hrůzy
Německý císař	Smrt
Kostry a oběti války	Krvelačnost
Vojáci	

Michel im Sumpf byl německy psaný týdeník, který Filla založil a vydával společně s německým dezertérem a bývalým literátem Hugo Delmesem. Filla pro časopis vytvořil kolem tří desítek karikatur, v každém čísle byly vždy dvě - na titulní a na poslední straně. Součástí redakční práce bylo také vyslýchání německých dezertérů. Ti poskytovali Fillovi cenné informace například o síti německých vyzvědačů ve Francii a další „intimnosti z politického a vojenského zákulisí“. Tyto zprávy byly posílány ruskému vojenskému atašé, který časopis mimochodem financoval. Negativní reakce německé diplomatické sféry však na sebe nenechaly dlouho čekat. Filla s Delmesem tušili, že němečtí agenti dostali pokyn se jich zbavit a museli se proto chovat velmi obezřetně. Nárůst podezřívání a také finanční problémy nakonec přiměly Fillu vydávání časopisu ukončit.

SHRNUTÍ: S pomocí dokumentů vysvětli, proč byl Filla roku 1926 prohlášen legionářem.

Filla chtěl přispět k porážce Německa a Rakousko-Uherska, aby pomohl Čechům vytvořit samostatný stát. V Nizozemí se proto zapojil do odbojové činnosti a spolupracoval s T. G. Masarykem a E. Benešem. Na konci války vydával časopis, pro který kreslil karikatury, kde kritizoval Německo a válku.

Bibliografie

FILLA, Emil, WINTER, Tomáš, *Z holandských zápisníků*, Národní galerie ve spolupráci s Ústavem dějin umění AV ČR, Praha, 2007

CHROBÁK, Ondřej, WINTER, Tomáš, *V okovech smíchu. Karikatura a české umění 1900-1950*, Katalog výstavy, Galerie hlavního města Prahy, 2006, s. 38-41

LAHODA, Vojtěch, *Emil Filla*, Academia, Praha, 2007

ŠKRANC, Pavel, *Emil Filla*, Muzeum Kroměřížska, Kroměříž, 1989

WINTER, Tomáš, „Nepřítel v bahně. Holandské karikatury Emila Filly a okolnosti jejich vzniku“, in *Historie a vojenství* 2006, č. 4, s. 118-123

